

Miroslav Karaba: Vedecký pokrok ako filozofický problém

Warszawa, Wydawnictwo RHETOS 2012. 174 s.

Vo svojej novej monografii sa Miroslav Karaba venuje filozofickej reflexii vedeckého pokroku, ktorá sa stala jedným z hlavných problémov filozofie vedy v 20. storočí, v období takzvanej vedecko-technickej revolúcie. Autor nás oboznamuje s rôznymi filozofickými náhľadmi na vedu a vedecký pokrok, ktoré v dejinách prechádzali postupne od kumulativistickej koncepcie vedy, ktorá má korene v optimizme osvietenstva 18. storočia a zahŕňa tzv. inkorporačné teórie, cez teórie revolučných zlomov vo vývoji vedy až po deskriptívne teórie v rámci sociálneho konštruktivismu, zavrhujuce akékoľvek pokusy nájsť evaluačné princípy, ktorými by mohli byť vedecké teórie hodnotené.

Kniha je rozdelená do troch kapitol predstavujúcich teórie známych filozofov vedy rozčlenené podľa charakteru ich prístupu k danej problematike. V rámci kapitoly o inkorporačných teóriách vedeckého pokroku je analyzovaná Herschelova teória vedeckej metódy a Whewellova interpretácia histórie vedy, ako aj chápanie vývoja vedy v rámci logického pozitivizmu. Logickí pozitivisti pokladali za kľúč k vedeckému poznaniu a pochopeniu empirických javov teórie. Ich cieľom bolo preukázať oprávnenosť a legitímnosť vedy, pričom riešili problém, ako skombinovať empirický prístup filozofujúcich vedcov s nárokmi modernej logiky a matematiky. Kumulativistické teórie vývoja vedy sa však podľa M. Karabu vyznačujú nehistorickým a absolutistickým chápaním verifikácie, v rámci ktorého je poznatok nezávislý od použitej metódy, prístrojového vybavenia či teoretického kontextu.

Druhá kapitola monografie sa sústreďuje na koncepcie skúmajúce vedecký pokrok z hľadiska revolučných zlomov. Pojem „revolúcie“ bol do oblasti vedy zavedený potom, ako sa v novoveku začal používať v politickej a sociálnej sfére, pričom označoval úspešnú revoltu a prevrat. Základnou charakteristikou takéhoto „zlomového“ chápania vedy je istá diskontinuita a stupňovitosť vo vývoji vedeckých

to boli paradigmy, u Lakatosa výskumné programy a u Laudana výskumné tradície, čo umožnilo spolu s aplikovaním takých pojmov, ako sú konceptuálny rámec či schéma, kombinovať kontinuitu s rozsiahlymi zlomami vo vývoji.

V tomto smere zohrala vo filozofii vedy rozhodujúcu úlohu Kuhnova práca *Štruktúra vedeckých revolúcií*, v ktorej autor odmieta dovtedy uznávané teórie založené na konfirmácii a falzifikácii vedeckých hypotéz, pričom zdôrazňuje nevyhnutnosť historického chápania vývoja vedy, úlohu vedeckej paradigmy a vedeckej revolúcie. Kuhn rozlišuje v dejinách vedy obdobia tzv. „normálnej vedy“ a „vedeckých revolúcií“, ktoré sú kvalitatívne odlišné, a zároveň poukazuje na to, že vedecký pokrok je spojený s napätím medzi dvoma tradíciami – matematickou a experimentálnou. Prevládajúca paradigma podľa neho rozhodujúco vplyva na výber a formuláciu problémov v danom období a obsahuje aj kritériá na posúdenie navrhovaných riešení, pričom neexistuje jediná všeobecná paradigma pre vedu ako celok, ale len paradigmy pre jej jednotlivé oblasti. M. Karaba poukazuje na to, že nesprávne chápanie niektorých Kuhnových téz, napríklad o nesúmerateľnosti paradigiem, viedlo istým spôsobom k postmodernému „znehodnoteniu“ vedy, lebo sa týmto spôsobom dostala na úroveň iných ľudských činností, ako sú literatúra či náboženstvo, od ktorých ju odlišuje jedine jej jazyk. Autor túto tému uzatvára konštatovaním, že až súčasná filozofická akceptácia naturalizmu umožňuje lepšie prehodnotenie a „potvrdenie Kuhnovho tvrdenia, že veda je poháňaná dopredu prostredníctvom chápania vzťahov podobnosti a analógie medzi jestvujúcimi problémami a ich príslušnými riešeniami“ (s. 92; všetky stránkové odkazy v zátvorkách sa vzťahujú k recenzovanej publikácii).

Racionálna rekonštrukcia vedeckého pokroku bola najdiskutovanejšou témou vo filozofii vedy v 60. rokoch minulého storočia, keď predstavil svoju metodológiu vedeckých výskumných programov I. Lakatos. Vo svojej koncepcii sa Lakatos usiloval zblížiť, či dokonca zjednotiť falzifikacionizmus K. Poppera s historicko-holistickou koncepciou T. Kuhna. Lakatos rozlišoval vnútornú a vonkajšiu históriu vedy, pričom vnútorná je charakteristická kontinuálnym rozvojom a len vonkajšia, ktorá je ovplyvnená aj spoločenskými, psychologickými a filozofickými faktormi, vykazuje isté zásadné zlomy.

Na takéto historické chápanie nadviazal vo svojej všeobecnej teórii vedy L. Laudan, s cieľom vytvoriť adekvátnejší model vedeckej racionality ako Kuhn a Lakatos. Vo svojom retikulárnom modeli Laudan odmietal jednosmernú justifikáciu,

viznu. Ani Laudanova metodológia, podľa M. Karabu, teda „nie je normatívnou teóriou, schopnou predpísať primerané hodnotiace kritériá v špecifickom kontexte a vymedziť presné podmienky na zabezpečenie vedeckého pokroku“ (s. 122).

Tretia kapitola monografie oboznamuje čitateľa s deskriptívnymi teóriami vedeckého pokroku, ktoré sa vzdávajú nároku na nájdenie a rozvoj evaluačných noriem aplikovateľných na vedeckú prax, lebo ich autori ho považujú za príliš ambiciózne. Tento deskriptívny prístup čiastočne zaraďuje filozofiu vedy do histórie vedy, s osobitným dôrazom na hodnotiace postupy a ich metódy. Sociologické skúmanie vedeckej komunity, jej internej štruktúry, ale najmä jej úlohy v spoločnosti, ako aj funkcie vedy vo vzťahu k ostatným sociálnym inštitúciám viedlo ku vzniku tzv. edinburskej školy, ktorá sa vyznačovala silným sociologickým programom. Karaba uvádza, že proti tomuto programu boli vznesené viaceré námietky, ktoré nekritizujú natoľko jeho chápanie sociálnej determinácie poznania, ale skôr to, ako sa podľa neho táto determinácia prejavuje v konkrétnej vedeckej praxi. Hoci je sociálny prvok v poznávacom procese vždy prítomný a je preň podstatný, nemusí byť jediným spúšťačom každej zmeny v dejinách vedy. V rámci poslednej kapitoly je tiež stručne predstavený program evolučnej epistemológie teórií, ktorý sa venuje rozpracovaniu prístupov založených na analýze vývoja ľudského poznania v kontexte selekcionistických modelov a metafor, ako aj prístupov potvrdzujúcich biologický základ epistemologických noriem a vedeckých metodológií. Konkrétne sa tu spomína Toulminov konceptuálny vývoj a Hullova teória selekčného procesu.

V závere knihy autor konštatuje, že skúmanie jednotlivých koncepcií ukázalo, že v dejinách sa menila nielen koncepcia vedy a vedeckosti, ale aj okruh problémov, ktorými sa zaoberala veda a filozofia vedy, pričom sa napokon ukázala ako kľúčová otázka podstaty vedeckého pokroku, jeho zdrojov a dynamiky. Vďaka kritickému rozboru všetkých zásadných prístupov k vedeckému pokroku je monografia M. Karabu cenným príspevkom nielen v oblasti filozofie vedy, ale aj v rámci dialógu medzi filozofiou a vedou, ktorý je v dnešnej spoločnosti, úzko spojenej s vedou a vedeckým poznaním prostredníctvom rôznych technológií a technických vymožeností, nevyhnutný. Možno ju preto vrelo odporučiť nielen odborníkom z oblasti filozofie, ale aj vedcom, ktorí sa zaujímajú o pozadie vývoja ich vlastnej disciplíny.

Mária Spišiaková